

Uluslararası Politikanın Pandemi Dönemeci

Doç. Dr. Burak Akçapar

Büyükelçi, Doç. Dr. Burak Akçapar

Büyükelçi Burak Akçapar, T.C. Dışişleri Bakanlığı'nda Dış Politika, Analiz ve Eşgüdüm Genel Müdürü olarak görev yapmaktadır. Ülkemizi Hindistan'da Büyükelçi; ABD ve Katar'da Misyon Şefi Yardımcısı; Almanya'da Muavin Konsolos olarak temsil etmiş; NATO Savunma Planlaması ve Harekâtlar Bölümü'nde Uluslararası Memur olarak çalışmıştır. Aynı zamanda bir akademisyen olan Doç. Dr. Burak Akçapar'ın Oxford University Press dâhil saygın uluslararası yayınevlerince yayınlanmış üç kitabı ve birçok kitap bölümü ve makalesi bulunmaktadır. Doktorasını Uluslararası Hukuk alanında Hamburg Üniversitesi'nde kazanmış olan Dr. Akçapar, çeşitli üniversitelerde ders ve kurslar vermiştir. Büyükelçi Akçapar, diplomasi mesleğine katkılarında dolayı Hindistan'da Onursal Doktora unvanına, bölgesel iş birliğini geliştirmeye yönelik çabalardaki rolü dolayısıyla NATO Mükemmellik Nişanı'na layık görülmüş, Sunday Standard ve New Indian Express gazetelerinde köşe yazarlığı yapmıştır.

Ambassador, Assoc. Prof. Burak Akçapar

Ambassador Burak Akçapar is the Director General for Foreign Policy, Analysis and Coordination at the Ministry of Foreign Affairs of Turkey. Ambassador Akçapar was Turkey's Ambassador to India; Deputy Chief of Mission in Washington and Doha; and Vice Consul in Hamburg, and a member of NATO's Defense Planning and Operations Division. As Associate Professor of international relations he has published three books, most recently with the Oxford University Press, as well as several book chapters and articles. He received Ph.D. in international law from Universität Hamburg. Ambassador Akçapar was awarded also with Doctorate in International Relations Honoris Causa in India for his contributions to diplomacy, as well as Award for Excellence at NATO for his role in efforts to develop regional cooperation. He was a columnist for Sunday Standard and New Indian Express newspapers.

Uluslararası Politikanın Pandemi Dönemeci

Doç. Dr. Burak Akçapar¹

Özet

COVID-19 küresel salgını uluslararası politika üzerinde etkili olan özellikle beş yönelimi güçlendirmiştir. Buna göre, bölgeselleşme ile küreselleşme arasındaki rekabet artmakta; dijital çağa uyum ve dönüşüm hızlanmakta; popülizm güç kaybederken etkin yönetim siyaset üzerinde etkili olma imkânını yakalamakta; devletlerin kırılabilirliği olgusu özellikle çevremizdeki havzalarda artmakta; başta ABD-Çin olmak üzere büyük güç mücadeleleri yoğunluk kazanmaktadır. Bu yönelimlerin etkisinde oluşan uluslararası siyasi ortam Türkiye bakımından sınamalar ve fırsatlar içermektedir.

Anahtar Kelimeler

uluslararası politika, uluslararası güvenlik, COVID-19, küresel salgın ve güvenlik ilişkisi, Türk Dış Politikası

The Pandemic Turn of International Politics

Abstract

The COVID-19 pandemic has reinforced particularly five trends that were already exerting influence on international politics. Accordingly, globalization is facing greater competition from regionalization and decoupling; digital transformation is gathering pace and pervasiveness; effective governance is regaining strength against populism; state fragilities are becoming worse particularly in Turkey's broad neighborhood; and finally great power competitions including US-China rivalry are intensifying. The international political scene defined by these trends present challenges and opportunities for Turkey.

Keywords

international politics, international security, COVID-19, the relationship between pandemic and security, Turkish Foreign Policy

¹ Büyükelçi ve Dışişleri Bakanlığı Dış Politika, Analiz ve Eşgüdüm Genel Müdürü Doç. Dr. Burak Akçapar'ın makalesinde ifade edilen görüşleri bütünüyle yazara ait olup, hiçbir şekilde T.C. Dışişleri Bakanlığı'nı bağlamamaktadır.

Giriş

Dünya küresel dijital çağın ilk toplu provasını COVID-19 salgını ile yaptı. Bu süre zarfında yaşananları uzun süre irdeleyeceğiz. Esasen iş gücünün giderek evden çalıştığı, iletişimin ağırlığının dijital ortamda cereyan edeceği, üretimin tek bir ürünü yapan uzmanlaşmış birimlerden her şeyi üreten makinalara kaymakta olduğunu biliyorduk. Bir pandemi yani küresel salgını er ya da geç yaşayacağımız da bilinmekteydi. COVID-19 pandemisinin geleceğe tuttuğu emsalsiz ayna sayesinde dijital çağla uyumlu ve uyumsuz yönlerimizi görme fırsatını bulduk. Çok acı çekildi ve özellikle ekonomik anlamda çekilmeye devam edilecek ama dijital hayata uyum konusunda ciddi mesafe de kat edildi. Yine de dünya tarihinde dijital çağa geçiş noktasında tam olarak hazır olmadığımız ortaya çıktı. Örneğin, dijital ekonomiye henüz katılamamış çok fazla işletme ve insan gücünün mevcut olduğu bu süreçte deneyimlendi. Bu çerçevede, insanoglu yeni çağa intibak için sistematik bir çalışma ve dönüşüme ihtiyaç duyacak ve geçiş çalkantılı olacaktır.

Salgın sonrası nasıl bir dünyanın bizi beklediği konusu ülkemizde ve dünyada çok yaygın şekilde tartışılmaktadır. Dış dünyadan görüşlere baktığımızda, mevcut kurumların başarılı olamayacağını öngören Kissinger, salgından sonra dünyanın aynı kalmayacağını savunanlar arasında yer almış, salgınla mücadele ederken kriz sonrası geleceği “aydınlanma değerleri” ve liberal dünya düzeni ilkeleri üzerine inşa edecek adımlar atılmasını savunmuştur (Kissinger, 2020). Nye, salgının ABD’yi birinci güç olmaktan indirmeyeceğini, buna karşın ABD’nin G20 içerisinde liderlik sergileyerek gelişmekte olan ülkelere yardım sağlanmasında öncü rol oynaması gerektiğini savunmuştur (Nye, 2020). ABD liderliğinin salgın öncesinde zayıflamaya başlamış olduğunu hatırlatan Haass, küresel işbirliğinin yerine büyük güç mücadeleleri gibi temel eğilimlerin salgından sonra daha belirgin şekilde yaşanacağını öngörmüştür (Haass, 2020). Rodrik, salgının kriz öncesi eğilimleri değiştirmeyeceği, neoliberalizmin yavaş ölümünün devam edeceği, popülist otokratik liderlerin daha da otoriter ol-

maları için zemin bulacakları, hiper-küreselleşme zayıflarken ulus devletlerin güçleneceği görüşündedir (Rodrik, 2020). Wang, salgının küreselleşmeyi değiştireceğini, Çin ile Türkiye dâhil Kuşak ve Yol ülkelerinin sermaye yerine insanın merkezde olduğu yeni küreselleşme için sağlam temel oluşturduklarını, kapsayıcı ve etkili küresel yönetim sistemine ihtiyaç olduğunu, kapitalizm ve ABD hegemonyası düşüşe geçmişken Çin'in imalat, makineler arası internet, yapay zekâ, inovasyon kapasitesinin ivme kazandığını kaydetmiştir (Wang, 2020). Hosoya, ABD ve Çin merkezli kutupların uluslararası toplumda nüfuzlarını artırmaya çalışacaklarını ancak her ikisinin de salgın sonrasında zemin kaybetmesinin muhtemel olduğunu, salgın sonrası ekonomisini en hızlı şekilde yeniden ayağa kaldırabilenlerin dünyayı da şekillendirmesinin mümkün olduğunu, bu meyanda Japonya'nın uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesine liderlik edebileceğini savunmuştur (Hosoya, 2020). Mohan, ABD ile Çin arasında çok taraflı kurumları yönlendirme bağlamında Soğuk Savaş dönemindekinden daha sert bir rekabet yaşandığını, Çin'in Batı'da boşluklar bulup manivela oluşturma bakımından Rusya'ya nazaran daha başarılı olduğunu, sözü edilen rekabetin diğer devletler üzerinde baskı oluşturmakla beraber, çok taraflı kurumları etkileme konusunda salgın sonrasında orta boyuttaki güçlere kapı açabileceğini dile getirmiştir (Mohan, 2020). Elmi ve Hersi ise salgının Afrika'da ekonomiyi, düzensiz göçü ve mevcut büyük güç rekabetinin kıtaya getirdiği sınamaları daha da arttıracığını, buna karşın kıtadaki iş birliği ve entegrasyonu, sağlık sektörünün gelişimini ve demokratikleşme süreçlerini olumlu etkilemesinin de muhtemel olduğunu yazmışlardır (Elmi & Hersi, 2020). Tocci, kurallar temelli çok taraflı uluslararası sistemin korunması için Avrupa'nın liderlik göstermesi için bir fırsat doğduğunu ve çevresindeki kırılganlıkların giderilmesi için de çalışması gerektiğini vurgulamaktadır (Tocci, 2020). Nihayet Kortunov, Rusya'nın salgın ile mücadele konusundaki başarı düzeyinin ülkesinin karşılaştığı tehdit ve sınamalar karşısındaki ve uluslararası konumunu etkileyeceğini kaydetmekte, ayrıca Ortadoğu, Afrika, Güney Asya ve eski Sovyetler Birliği coğrafyasında güç boşlukları oluşabileceği ve Rus dış politikası bakımından fırsatlar çıkabileceğini belirtmektedir (Kortunov, 2020). Yukarıdaki örneklemeden de görüleceği üzere, küresel salgını uluslararası ilişkilerde bir dönemeç ve hatta fırsat olarak görenler gibi görmeyenler de mevcut olup, hemen her gözlemci mevcut uluslararası sistemin esasen çeşitli sınamalarla karşı karşıya olduğu noktasında buluşmaktadır.

Bu çerçevede, COVID-19'un uluslararası politika ve uluslararası sistem üzerindeki olası etkilerini incelerken, sistemik değişimlerin uzun dönemli karmaşık ekonomik, toplumsal, düşünsel, askeri, siyasi süreçlerin olgunlaştığı ve spesifik olaylarda büyük yıkımların gerçekleştiği noktalarda meydana geldiğini baştan tespit etmek gerekmektedir. Salgınlar, savaşlar ve devrimler gibi büyük yıkım yaratabilme kapasitesine sahip olsa da COVID-19 salgınının kendi başına dünya savaşı ölçeğine yaklaşabilen bir yıkım yaratmayacağını artık biliyoruz. Konuya sadece sistemi şekillendirebilecek veya dönüştürebilecek devletlerin gücü gibi ölçümü tartışmalı olan bir optikten bakmanın da eksik hatta yanıltıcı olacağını esasen teslim etmek gerekmektedir. Hâlihazırda sisteme dair eleştiriler ve sistemin fragmanlara ayrılması süreci devam etse de mevcuttan sonra

gelecek çağa dair ne bir oydaşma vardır ne de oydaşmanın yerine kendi tercihi olan sistemi empoze edecek bir güç mevcuttur. Hazır olmadığımız ve yıkımın da mutlak olmayacağı tespitleri doğruysa, pandemi vesilesiyle meydana gelecek değişimin parametreleri de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Eskiye yakın ama aynı olmayan bir yere geri döneceğiz. Aynı zamanda, salgın öncesinde harekete geçmiş bazı dinamik ve yönelimlerin daha da hızlanacağını öngörebiliyoruz.

Bu makalede pandemi sonrası hızlanan dinamiklerin bir analizi sunulacaktır. Öncelikle, uluslararası politikada değişimin ölçülmesine dair teorik bazı tartışmalar hatırlanacak ve kuramsal bir değişim çerçevesi çizilecektir. Ardından pandeminin de etkisiyle hızlanan ancak zaten harekete geçmiş olan dinamiklerden beş tanesi öne çıkarılarak, bunlar üzerinden salgın sonrası uluslararası ilişkilerin doğası ve temel mücadele eksenlerine dair öngörüler öne sürülecektir. Son bölümde bulgular özetlenerek, ilave araştırma gerektirecek hususlara dikkat çekilecektir.

Değişimin Kavramsallaştırılması

Uluslararası sistem küresel salgın öncesi güçlü yıpranma ve değişim sinyalleri vermekteydi. Özellikle beş etmenden değişimin kaçınılmazlığı gözlenmekteydi. Her şeyden önce algılar, hızlı değişim hissi, değişimin doğurduğu belirsizlik vurgusu uluslararası ilişkileri uygulayan, inceleyen ve gözleyen çevrelerin neredeyse ortak hissiyatı ve söylemi haline gelmişti. İkincisi, dijital, robotik teknolojilerdeki gelişim bir snai devrim niteliğindedeydi ve üretim modellerinden çalışma usullerine kadar iş dünyasını dönüştürmekteydi. Üçüncüsü devletlerarasındaki güç dengeleri 19 ve 20. yüzyılın başat aktörlerinin aleyhine değişim halindeydi. Dördüncüsü, bazı firmalar belirli sayıda ulus devletten daha müreffeh ve daha fazla nüfus sahibi olmakla kalmıyor aradaki farkı da açıyorlardı. Nihayet beşincisi, sistemin en güçlü oyuncusu ABD'nin kendi iç siyasi sisteminin idealize edilmiş, uyarlanmış küresel bir sürümü olan mevcut uluslararası sistemin ideolojik temelleri zayıflamaktaydı. Yerine başka bir ideolojinin talip olamaması sonucu, ideolojisiz, ahenksiz, daha ziyade karşıtlıkta birleşen bir değişim isteği güç kazanmaktaydı. Rus Dışişleri Bakanı Lavrov'un, ABD'nin neoliberal düzen ideolojisinin kazandığını söyleyen Fukuyama'ya atıfla, 2007 yılında John Stuart Mill'in kavramını ödünç alarak yaptığı açıklama aslında durumu iyi özetlemekteydi: "özellikle değerler sistemi ve ekonomik kalkınma modellerine ilişkin olarak fikirler piyasasında gerçek bir rekabetçi ortam doğmuştur." Salgın vurduğunda dünyada hızlı ekonomik büyüme dönemi sona ermiş, çatışmalar yeniden artmaya başlamış, İkinci Dünya Savaşı sonrası en büyük göç hareketi başlamış, çok taraflı girişimler yeniden etkisini kaybetmiş, büyük güçler arası ticaret savaşları başlamıştı. Salgın istikrarlı bir küresel politik ortama değil, çözülme işaretleri veren yaşanmış bir dünya düzeni içerisinde doğmuştur.

Değişim hayatın temel bir kuralıdır ve bu uluslararası yaşam bakımından da böyledir. Uluslararası sistemdeki değişimi tanımlamak ve ölçmek ayrı bir makale konusu olabilecektir. Ancak Hosti'nin 1998 yılındaki tespiti bugün de ge-

çerlidir ve buna göre değişimi veya dönüşümü tanımlamak, haritalandırmak ve ölçmek Uluslararası İlişkiler dâhil sosyal ve siyasal bilimlerin çok başarılı olduğu bir alan değildir (Holsti, 1998). Tabiatıyla, Organski “herhangi bir an itibarıyla yerküredeki en güçlü ulus, ikincil öneme sahip diğer bazı büyük güçlerin ve bazı küçük uluslar ve müstemlekelerin de dâhil olduğu bir uluslararası düzenin başını çeker” diyerek uluslararası ilişkileri farklı güç kapasitelerine sahip devletlerarasındaki hiyerarşik bir ortamda dinamik bir gelişme, düzen ve mücadele süreci olarak kavramsallaştırmıştır (Organski, 1968). Fakat güç kavramının tanımı ve ölçümü için sayısız çalışma olsa dahi optimal bir noktaya gelinememiştir. Örneğin, mevcut modeller kalabalık nüfusa sahip ülkelerin yeteneklerini sistematik şekilde fazla göstermektedir (Beckley, 2018). Ancak Gilpin “dünyanın bildiği her uluslararası sistem hegemonik mücadeleleri izleyen toprak, ekonomik ve diplomatik yeniden hizalanmaların sonucudur” derken (Gilpin, 1981) uluslararası sistemde başat aktörün güç, ilgi ve dolayısıyla nüfuz kaybına uğradığı dönemlerde, söz konusu “hegemonik mücadelelerin” yoğunlaşacağını da öngörmüştü. Bölgesel sistemlerin de kendi içerisinde mücadeleler içerdiği ve bunlara büyük güçlerin müdahil olduğunu (Lemke, 2002; Yeşilada & Tanrıku, 2016) düşünürsek uluslararası sistemdeki çalkantının ve salgından ötürü köklü bir değişim yaşanması beklentisinin tarihin gelgitleri içerisinde yerli yerine oturduğunu görürüz.

Buna karşın, içinde bulunduğumuz dönemdeki değişim beklentisi ve hatta talebinin yoğunluğu tarihsel olarak enderdir. Ikenberry’nin “eski düzenin savaş yoluyla yıkıldığı ve yeni güçlü devletlerin temel düzenleyici kural ve tertipleri yeniden tesis etmek istedikleri, uluslararası sistemdeki belirgin kargaşa ve değişim anı” (Ikenberry, 2001) sözleriyle betimlediği bir kırılma noktasında olduğumuzu söylemek abartılı olur. İstanbul’u fethiyle Doğu Roma İmparatorluğu’nun çökertildiği 1453, Vestfalya güçler dengesini sisteminin doğduğu 1648, Napolyon’un Avrupa sistemini yıkmaya çabasının yenilgiye uğratıldığı 1815, Hindistan’ın kolonizasyon sürecinin kanlı şekilde tamamlandığı 1857, küresel ilk savaşın sona erdiği 1919, emperyalist yayılmanın Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde ilk kez durdurularak geri çevrildiği 1923, küresel sıcak savaşların ABD lehine bittiği 1945 ve Varşova Paktı’nın içten çökmesiyle karşıt tek askeri blokla rekabetin ABD lehine bittiği 1991 yeni bir politik düzen oluşturma ve yeni kurallar ve ilkelerle uluslararası ilişkilere yön verme imkânının doğduğu dönemeçlere örnektir. Bu dönemeçler bazen derhal bazen de zaman içerisinde sistemik etki doğurmuşlardır. ABD’ye karşı 11 Eylül 2001 yılında gerçekleştirilen terör saldırılarının da sistemik etki doğuracağı çokça ileri sürülmüştü. Bununla birlikte, ABD’nin bugüne kadar sürecek bir Irak ve ardından Suriye konuşlanması, insansız hava araçlarının inovasyonunun terörle mücadele ihtiyaçlarının sonucu olması gibi etkilerin sistemik etki yarattığını söylemek zordur. Diğer bir ifadeyle, her önemli gelişme uluslararası sistemin bütünü üzerinde dönüştürücü etki yaratmamaktadır.

Koronavirüs salgını öncesinde uluslararası düzen kurum ve kurallarıyla sına altında ancak hala ayakta idi ancak koronavirüs salgını uluslararası sistemi çöktürmeye yetmedi. Esasen sistemi veya Kissinger’in tabiriyle ABD’nin “dünya

düzenini” en baş rakip haline gelen Çin değil, düzeni kurmakta öncülük eden ABD sorgulamaktadır ki bu sorgulamanın da sınırları olacağı aşikârdır. Dünyada hiçbir şey değişmezse mevcut trendler ABD’nin en nüfuzlu ülke konumunu Çin’e bırakmasını gerektirecektir ki buna izin vermemek için hamleler yapması kaçınılmazdır. Esasen yükselen güç kadar ve hatta daha çok zirvedeki gücün ne yapacağı önemlidir. ABD dünyanın en büyük ekonomisi konumuna 1897 yılında İngiltere’yi geçerek gelmiştir. Hâlbuki en büyük siyasi güç olması için Avrupa’nın geleneksel büyük güç devletlerinin birbirlerini artarda iki dünya savaşında yerle yeksan etmeleri gerekmiştir.

Bu makalenin yazarı yıllardır eski düzen ile yeni düzenin tarih boyunca aynı anda var olduklarını savunmuştur (Akçapar, 2009). 2009 yılında finans krizi nedeniyle küresel düzenin “artık bittiği” tezi çok yaygındı. Oysa ABD’nin G20’yi devreye sokmasıyla sistem kendisini toparladı ve aslında liberal ekonomiler de neo-liberal politikalarda bazı düzeltmelerle gelişmeye devam ettiler. Aynı zamanda ileride sistemi iyice zorlayacak önemli bazı dinamikler de güçlenmeyi sürdürdüler. Esasen, eski düzenin aktörleri, kurumları ve kurallarıyla yerini yeni düzene bırakması için koşulların olgunlaşması ve büyük yıkımlar yaşanması gerekmektedir. Bu dönemler genellikle büyük savaşlar ve devrimler sonrasında ortaya çıkmaktadır. Yeni bir sistem kurulmasının önkoşulu eskisinin neredeyse tamamen yıkılmasıdır. Eskisi yıkılıncaya kadar yeni düşünce ve kurumlar tedricen güçlenmekte ama eski düzen de devam etmektedir. En son peş peşe iki dünya savaşı yeni bir dünya düzenini ve Birleşmiş Milletler sistemini ortaya çıkardı. Fakat aslında uluslararası kurumlaşmayı sağlayan hareketler ve kurumlar 19. yüzyılda gelişmeye başlamış ve BM’den önce Milletler Cemiyeti de denenmiş idi. Şimdi BM Güvenlik Konseyi tek dışı kalmış bir kurumsal dinazor olarak devrededir ancak dünya ekonomisinin %80’ini temsil eden G20 de doğmuş durumdadır.

Sistemik istikrarsızlığın öngörülebilir gelecekte devam edeceğini tahmin etmek zor değildir. Çünkü yaşanan mevcut sistem artık günümüzün uluslararası güç ilişkilerini ve gelişen ekonomik dinamikleri tanımlayabilecek, yönlendirebilecek ve sınırlandırabilecek vasıflarını kaybetmektedir. Yeni bir sistemin tahta geçmesi çok sancılı bir sürecin sonunda mümkün olabilecektir.

Kissinger dünya düzenini başat aktörün kendi değer ve menfaat sistemine uygun şekilde kurduğunu anlatmaktadır (Kissinger, 2016). Bu eksik bir tanımlamadır. Aktörler de karmaşık bir dizi etkenin ve sürecin ürünü olarak başat hale gelmektedir. Ayrıca, münhasıran devlet düzeyinde ve güç ölçütünde irdelemeler eksik kalmaktadır. Devletlerin zamanın ruhunu şekillendirdiği doğru olsa da daha ziyade zamanın ruhu devletlerin performansını ve uluslararası güç dengelerini şekillendirmektedir. Tabiatıyla tarihin akışında devamsızlık yaratan belirli önemli olayların etkisini küçümseyemeyiz. Salgınlar gibi belirli bir liderin iktidar dönemi, önemli sosyal ve teknolojik buluşlar ve tabii trendler (yönelimler) bu çerçevede önem taşımıştır. Dolayısıyla, COVID-19 küresel salgınının zaten mevcut olan özellikle hangi yönelimlerin daha da hızlanmasına yol açacağına dair bir topografi çıkarmak yol gösterici olabilecektir. Çünkü

bunlar hem hegemonik güç mücadelelerinin seyrini, hem devletlere, toplumlara, ekonomilere, uluslararası ilişkilere ve politikaya da yön verecek gündemdeki devam eden ve kırılan dinamikleri anlamamıza katkı sağlayacaktır. Yine eski ile yeninin birlikte yaşadıkları hatırlanırsa, aşağıdaki mevcut yönelimler arasından bazıları bir sonraki uluslararası sisteminin temelini oluşturacak değişkenler olacaklardır. Bu anlamda salgın sonrasında hızlanan yönelimlerin iyi analiz edilmesi gerekmektedir.

Bölgeselleşme, Küreselleşme ile Rekabetini Artırmaktadır

21. yüzyıla girerken küreselleşmenin uluslararası sistemin kendisi olduğu, kalıcı ve tek yönlü gelişen bir vafa sahip olduğu düşünülüyordu. Bu yaklaşıma göre ekonomik dönüşümün ulaştığı boyutlar yeni bir küresel siyaset ortaya çıkarmıştır. Buna göre, iletişim teknolojileri dünyanın bir bölgesini diğer bölgeleriyle gerçek zamanlı, canlı olarak bağlamaktadır. Sosyal gruplar artık siber ortamda gelişmektedir. Küresel bir kültür, farklılıkları özellikle şehirlerde eritmekte, küresel düşünen ve yerel hareket eden bir kozmopolit anlayış yerleşmektedir. İnsanlığı tehdit eden çevre kirliliği, salgınlar gibi küresel tehditler ulus devletlerin kapasitelerini aşmaktadır. Ulus devletler birbirleriyle bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde bağlı olan ve kendi ekonomilerini sevk ve idare edemeyen birimlerdir. Uluslar aşırı sosyal ve siyasi hareketler küresel bir yönetim ortaya çıkarmaktadır (Baylis, Smith, & Owens, 2011). 1970'lerden farklı olarak 1980'lerden itibaren ABD ve AB'nin yanı sıra, Çin, Hindistan, ASEAN ve Doğu Asya ülkeleri dâhil dünyanın tamamına yakınında siyasi iktidar ve ekonomi elitleri, küreselleşmenin genelde olumlu sonuçlar doğurduğunu düşünüyordu. Bazıları diğerlerinden daha fazla kazansa da hemen her ülkede hemen her kesim bir kazanım sağlamaktaydı.

Bu çerçevede, serbest ticaret, malların ve sermayenin serbest dolaşımı, küresel tedarik zincirleri ve deniz aşırı yatırımlar olumlu bir gözle görülmekteydi. Dönemin ruhunu en iyi yakalayan çalışmalardan birinde Thomas Friedmann esasen ulus devletlerin egemenliklerinden küresel sermaye piyasalarına ve çok uluslu firmalara taviz vererek belirli davranış kalıplarını benimsediklerini, "altın deli gömleği" şeklinde adlandırdığı bu durumun ulus devletler için ülkelerine yatırım çekmek ve halklarının refahını arttırmak açısından gerekli olduğunu anlatıyordu. Küreselleşme, uluslararası ilişkilerde kurallar temelli uluslararası liberal düzenden besleniyordu. Bu düzen de esasen İkinci Dünya Savaşı sonunda ABD öncülüğünde kurulan küresel sistemdi ve Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Sağlık Örgütü gibi çok taraflı yapılara ancak aynı zamanda ABD'nin askeri, siyasi ve ekonomik gücüne dayanıyordu. Çin bu düzeni reddetmiyor aksine bu düzen içerisinde otuz yıl gibi kısa bir sürede 850 milyon vatandaşını fakirlik sınırından alıp orta sınıfa yükseltirken, aynı zamanda bir dünya gücüne dönüşüyordu.

Hal böyleyken, dünyanın dengeleri değişime uğramaya başladı. Her şeyden önce sadece gelişmekte olan ülkelerde değil, en gelişmiş ülkelerde de, en tepedeki gelir grubu ile gerisi arasındaki gelir uçurumu arttı. Bunun verdiği

rahatsızlık gelişmiş demokrasilerde dahi iç siyaseti zorlayan fırtınalar koparmaya başladı. Küresel bir popülizm ve anti-elit dalga baş gösterdi, aşırı sağ ve yabancı düşmanlığı güçlendi. Demokrasi bu çevreleri iktidara dahi taşıran siyasi merkezi ayakta tutan temeller iyice sarsılmaya başladı. İkincisi, gelişmekte olan ülkelerin bazıları aradan sıyrılıp bu kez İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren oluşturulan ve o dönemdeki güç dengelerini yansıtan yapıları değişime zorlamaya başladı. Çin önceleri ABD'nin inovasyonunu üretime döndüren fabrika iken kendisi de inovasyon kapasitesi geliştirmeye başladı ve teknoloji yarışına ortak oldu. Büyük ve büyümüş ülkeler arasındaki rekabet, ticaret savaşları, deniz aşırı yatırımların yeniden ülkeye dönüşünün teşvik edilmesi hatta zorlanması, vekâlet savaşları uluslararası politika gündemine şekil vermeye başladı. Brexit ve ABD'de Donald J. Trump'ın başkanlığa seçilmesi birer sembol olarak gösterilse de çok daha yaygın bir olgudan bahsedilebilecektir. 2019 yılının sonunda küresel salgın ortamına böyle bir siyasi tabloyla girildi. Salgın bu tabloyu ve altında yatan dinamikleri pekiştirmiştir.

Nitekim günümüzde küreselleşme ve karşılıklı bağımlılık değil, küreselleşmenin geri çevrilmesi (*deglobalization*) ve Çin'den ekonomik ayrışma (*decoupling*) kavramları öne çıkmaktadır. Küreselleşme yaşamın her boyutunda artık mutlak doğru ve kaçınılmaz bir yönelim olarak görülmemektedir. Tedarik zincirlerinin daha bölgesel ve hatta yerel düşünülmesi yönündeki eğilim destek bulmaktadır. Öne çıkan "Üç Boyutlu Yazıcı" teknolojileri, bazı üretim yapı ve zincirlerini kökten dönüştürmeye zaten adaydır. Dijital ekonomiden 5G ve bulut sistemlerine kadar geniş bir spektrumda artık temel eğilim küreselleşme değil kamplaşmadır. Sınırları olmayan, herkesin tek bir düzlemde hareket ettiği sembolizmi artık geçerli değildir. ABD ve Çin birbirlerinin dijital piyasalarına girişlerine engel koymaktadırlar. Teknoloji sayesinde üretimin yapıldığı yerin coğrafi konumu önemini kaybetti tezinin aksine üretimin yakında olması tercihe şayan hale gelmiştir. Bu küresel tedarik zincirlerinin kaybolacağı anlamına gelmemektedir. Tüketici de esasında aynı mal için yerel üretim olsun diye çok daha fazla para ödemek de istemeyecektir. Küresel zincirler ile yerel zincirler birlikte sadece siyasi değil ekonomik mantık içerisinde yaşayacaktır. Çünkü ekonomik mantığı olmayan siyasetin sürdürülebilirliği yoktur.

Küreselleşmenin değerler sistemini oluşturan çok-tarafllılık, liberal ekonomik düzen ile serbest ticaret de artık mutlak kabul görmemekte, güçlü bir çekim alanı oluşturamamaktadır. Çin, ABD'yi ekonomik büyüklükte geçtiğinde, dünyanın en büyük ekonomisi liberal demokratik bir serbest piyasa ekonomisi değil, hibrit ama komünist ve otoriter bir devlet olacaktır. Bunun rejimleri tam oturmamış ülkeler üzerinde bir seçenek yaratmayacağını düşünmek zordur. Sonuç itibarıyla küresellik, tarihin uzun akışında gelişmiş ve birçok açıdan kaçınılmaz bir temel dinamik olarak güçlü bir varlık sergilemeye devam edecektir. Ancak bir sonraki dönemece kadar, artık pandemi sırasında güçlenen bir bölgeselleşme ve yerelleşmeyle, siyasi sistemler de birbirleriyle rekabet halinde yaşayacaktır. En azından bir yorumcu bu tabloda Büyük Güçlerin nüfuz alanlarını bölüşecekleri bir düzen tahmini gündeme taşımıştır (Allison, 2020).

Dijital Dönüşüm Hızlanmaktadır

Dünyanın en büyük şirketleri hala ne silah ne de imalat sektöründendir. Dünya ekonomisinin çok uluslu firmalarının güç merdiveninin en tepesinde (ABD'nin perakende zinciri *Walmart* dışında) enerji şirketleri yer almaktadır. Enerjiden kasıt da esas itibarıyla petrol ve doğal gazdır. Petrol 20. yüzyılın temel enerji kaynağıdır. Ayrıca siyasi, jeopolitik mücadele, rekabet ve hatta savaş nedenidir. Türkiye petrol çağına başlangıcına öncül devlet Osmanlı İmparatorluğu'nun zafiyet döneminde yakalanmıştır. 1912 yılında Abadan'da rafineri kuran Birleşik Krallık, Osmanlı İmparatorluğu ile dünyanın ilk petrol savaşını da yapacaktır. Ticaret çağında da tek bir güç (veya ittifak) kontrolünde olduğu zamanlarda istikrar bulan Ortadoğu bölgesi (Ediger, Devlen, & McDonald, Bahar 2012), Osmanlı'nın yerini zamanla alan ABD denetimindeki petrol çağında önemini korumuş ancak Türkiye bu kaynaklardan yararlanamamıştır. Buna karşın, Soğuk Savaş'ın sonunda stratejik adımları ABD ile işbirliği halinde atarak birden fazla kaynak havzadan çeşitlendirilen petrol boru hatlarının Türkiye toprakları üzerinden geçmesini sağlayacak bir diplomasi yürüten ülkemiz, ikinci raundun kazanan ülkesi olmuştur. Tabiiyle, önümüzdeki otuz yılda küresel GSMH'ya 98 trilyon ABD doları katkı yapması beklenen yenilenebilir enerji kaynaklarına dönüşümün (Guterres, 2020) daha da hızlanacağını bilmeliyiz. Yine de petrol çağı devam etmektedir ve Ortadoğu bölgesi bu kez Doğu Akdeniz'i de içine alacak şekilde jeopolitik ve petropolitik mücadelelerin içerisinde olmaya devam edecektir.

Öte yandan, dijital ekonominin önde gelen firmaları artık birer dünya devidir ve veri teknolojileri ekonomi gibi askerlik, siyaset ve sosyal dinamiklerin de merkezine oturmaktadır. Veri derken dijital altyapı, donanım, yazılım, iletişim, robotik gibi büyük veri ve yapay zekadan beslenen ilintili alanları da hesaba katmak gerekmektedir. Tabiiyle ne veri yeni keşfedilen temel bir kaynaktır, ne siyasete yön vermesi yenidir, ne de veri patlaması ilk kez yaşanmaktadır. Tarih boyunca yaşamın her boyutunda bireyler, işletmeler, askerler ve yönetimler veri toplamış ve değişmiş, hatta saklamış ve saptırmışlardır. Matbaanın bulunması değişilebilen veri hacim ve süratini muazzam arttırmış, buna süratle uyum sağlayamayan toplumlar geri kalmıştır. Bugün de veri toplama, saklama, işleme ve değişim teknolojilerinde bir devrim yaşanmaktadır. Bu devrime uyum sağlayamayan yine geri kalacak hatta beka sorunlarıyla boğuşacaktır. Çünkü büyük veri ve bunun işlenmesini sağlayan yapay zekâ da artık petrol gibi temel bir kaynak olarak ekonomik, siyasi ve askeri gücü, hatta güçler arası dengeleri şekillendirmektedir. Şimdiden devletler 3 milyara yakın kişiyi birbirine bağlayan, 75 milyar makinayı da konuşturabilen dijital ağlar ortamında mücadele etmektedirler.

Bu meyanda örneğin siber savaşlar ve casusluk operasyonları yaşanmaktadır. 28 ülkenin siber operasyonlara başvurduğu hesaplanmaktadır (CFR, 2020). Siber yeteneklerle mücadele ABD'nin İran'ın nükleer programını sekteye uğratmak için 2010 yılında kullandığı Stuxnet virüsünden önce de tanıştığımız bir alandır. Buna karşın, Rusya'nın 2016 ABD seçimlerine müdahale etmesi iddiasıyla yepyeni bir boyut kazanmıştır. Siber çatışma alanının gerek nitelik

gerek nicelik ve etki bakımından gelişmeye devam edeceği muhakkaktır. Her halükarda, savaş olgusu da büyük veri ve yapay zekâyla beslenen yetenekleri gerektirmektedir. Kurgu bilim filmlerinde görülen robot orduların, yani otonom silah sistemlerinin, günümüzde artık adı konulacak kadar gerçek hale geldikleri görülmektedir. Keza, Büyük Veri depolama merkezlerinin adı “bulut” olsa da yeryüzünde devasa, binlerce bilgisayarın birbirine bağlı olduğu binalardır. E-postalarımızdan fotoğraflarımıza kadar her türlü kişisel verilerimizin saklandığı bu binaların yerleri dijital çağın en önemli konularından biri haline gelmektedir. Hâlihazırda bu alanın devleri Amazon, Microsoft, Google, Alibaba iken merkezler en fazla ABD ve Çin, bölge olarak da en fazla Asya Pasifik ve Amerika’dadır. Bu merkezlerin kuruluşunda büyük teknoloji firmaları bakımından, istikrarlı siyasi koşullara ve güçlü insan haklarını koruma mevzuat ve kurumlarına sahip olan ülkelerin ideal ortam sundukları söylenmektedir (Smith & Browne, 2019). ABD’de Edward Snowden’in 2013’teki ifşaatı internet kablolarının fiziksel güvenliğinin de veri güvenliği bakımından önemli olduğunu ortaya koymuştur. Bunlar farklı terminoloji ve farklı bazı aktörleri içerse de uluslararası işbirliği ve rekabet bağlamında tanıdık temalardır. Aynı aşinalık doğrudan dış yatırımlar, dış ekonomik ilişkiler bakımından da not edilmelidir. Yani iyi dış ekonomik yönetişimin koşulları, katma değeri yükseltecek yabancı doğrudan sermaye yatırımlarının çekilmesi ihtiyacı ve kuralları esasen büyük ölçüde aynı kalmaktadır.

Küresel yönetişimin geleceği bakımından veri güvenliği konusunun önem taşıdığı görülmektedir. Verinin aktığı platformu oluşturan internetin tabi olacağı düzenlemeler konusunda iki temel yaklaşım ortaya çıkmaktadır. ABD öncülüğündeki grup, internetin özgür, açık, küresel olmasını savunmaktadır. Çin’in modeli ise belirli verilerin akışının devletler tarafından sınırlandırılmasını öngörmektedir. AB ise kendi içinde dijital tek pazarı oluştururken kendisini ABD ve Çin’e karşı korumaya çalışmaktadır. AB, dev ABD internet firmalarını bu çerçevede rekabet cezalarıyla dizginlemeye çalışırken, Çin firmalarını aynı derecede tehdit addetmemektedir. Bununla birlikte Çin’in de ileri teknoloji geliştiren ve kullanan Avrupa firmalarını satın almasına engeller çıkarmak istemektedir. Sözü edilen üç aktörün anlaşamaması küresel bir dijital piyasa oluşmasına mani olmaktadır.

Teknoloji artık insanların izlenmesi ve edinilen verilerin irdelenmesi için insana ihtiyaç duymamaktadır. Herkesin her zaman izlenebilmesi için bir kaynak kısıtlaması yoktur. Zaten kol saatlerimizden, sokaktaki kameralara kadar sadece nereye gittiğimizi, ne yaptığımızı ve ne konuştuğumuzu değil, nasıl hissettiğimizi, kalbimizin hangi ritimde attığını da gösteren kişisel verilerimizi sürekli olarak gönüllü şekilde paylaşmakta ve bunun karşılığında belirli kolaylıklar sağlamaktaydık. Salgın bu yöndeki teknolojileri yaygınlaştırmıştır. Kimlerle temas edildiğini ortaya koyan filyasyon programları buna örnektir. Özel durumlarda alınan tedbirlerin acil durum geçtikten sonra da devam edebildiğine dair uyarılarda bulunmaktadır.

Pandemi sırasında uluslararası toplum veri paylaşımı konusunda hem olumlu hem olumsuz örnekler sergilemiştir. Ancak bilinen bir husus büyük ölçekte

toplanan, depolanan, işlenen, paylaşılan verilerin, buna dayalı ekonominin niş bir alandan çıkıp her endüstriyi etkileyen temel bir kaynak olarak siyasi mücadelelerin odağında olacağıdır. Bu çağa uymamak bir devlet için intihardır. Teknoloji firmaları da uluslararası politika ve uluslararası güvenlik konularında verinin öneminin farkına varmaktadır. İstihza etmek mazur görülürse, Facebook'un kurucusu Mark Zuckerberg'in Şubat 2020'de Münih Güvenlik Konferansı'na ceket kravat gelmesi boşuna olmasa gerektir. Artık veri ile politika ayrı düşünülemezdir.

Etkin Yönetişim Talebi Siyaseti Belirler Hale Gelmektedir

Dünya salgın ortamına liberal demokrasilerin 2008-9 finans krizi sonrasında ağır bir itibar kaybına uğramakta oldukları bir ortamda girmiştir. Tarihçi Yuval Harari bunun salgın öncesinde güçlenen bir eğilim olduğunu, 21. yüzyılın ikinci on yılına neoliberalizmin inanırlığını sorgulayarak girildiğini, liberal demokrasinin orta sınıfı kollamadığını, siyasetin daha kabileci hale geldiğini, teknolojinin demokrasileri güçlendirdiği anlayışının değişmekte olduğunu, yapay zekânın bu değişimi hızlandıracağını söylemekteydi (Harari, 2018). Stiglitz, Rodrik gibi ekonomistler neoliberal politikalara güçlü eleştiriler yöneliyordu. Bu eleştiri tabiatıyla öncelikle ekonomi temelindeydi ve eşitsizliğin artmasından güç buluyordu. Nitekim Piketty, anaparadan elde edilen karın ekonomik büyüme hızını aşması haline servetin belirli bir kesimin elinde giderek toplanacağını, vergi sistemiyle bu engellenmezse toplumda eşitsizliğin büyüyeceğini savundu (Piketty, 2018). Siyasi ve ekonomik kurumları hesaba katmadan eşitsizliğin formülünü ortaya koymak tartışmalı olsa da (Acemoğlu & Robinson, 2019), eşitsizliğin büyüdüğü açıktı ve bunun fırsat eşitsizliğini de getirmesi yaraya tuz basıyordu.

Yasama ve yönetim performansları düşen liberal demokrasilerin, popülizm karşı da otoriter rejimler kadar savunmasız oldukları, siyasi merkezi koruyamadıklarına dair eleştiriler, Avrupa Birliği ülkelerinden ABD'ye kadar pek çok örnekten beslenmekteydi. Bu ortamda liberal demokratik dünyanın ABD, İngiltere, Fransa, İspanya, İtalya gibi önde gelen ülkelerinin pandemi karşısındaki performansı da genelde sorunlu olmuştur. Buna karşın, ne liberal demokrasilerin tümü başarısız olmuştur, ne de otoriter rejimlerin tamamı başarılı olmuştur. Salgınla mücadelede farklı rejim tipleri değil devlet kapasitesinin belirleyici olduğu ortaya çıkmıştır. Bunlara rejimin halk indindeki meşruiyeti ve önceki SARS salgınından çıkarılan dersler de eklenebilir (Kleinfeld, 2020). Burada kaybeden popülizmdir, çünkü lafla yönetim gemisi yürümektedir. Popülizm ile etkin yönetim ebedi bir güreş halindedir. Bürokrasisi ve siyasi kurumları yıpranmış olan, kendi düşünceleri tarafından uzunca bir süreden beri kurumsal çürüme ile tenkit edilen ABD, bunun ağır sonuçlarını salgın sırasında görmüştür. Bu salgınla bilimsellik temelindeki etkin yönetimin değerini toplumlar yeniden takdir etmiş olmalıdırlar. Uzman, bilgili, deneyimli kadroların ne kadar değerli olduklarını ülkemiz de göstermiştir. Türkiye'deki köklü tıp eğitimi modeli ve bu zenginlik ile iletişim içerisinde hareket eden siyasi irade salgın karşısındaki başarımızın kilidini oluşturmuştur. Ne dijital çağ, ne salgın etkin yönetiminin değişmez formülünü değiştirmemiş aksine pekiş-

tirmiştir. Etkin devlet, iyi eğitim almış, özenle seçilerek intisap etmiş, on yıllar boyunca deneyim kazanmış, uzman, sabit kadrolarla ve bu kadroları yönetebilen, yönlendiren ve denetleyen yine yetkin siyasi liderlikle mümkündür. Etkin devlet olmadan etkin yönetim olamaz.

Öte yandan, devletlerin aldıkları ve uyguladıkları karantina dâhil zorlayıcı tedbirler, yasaklar ve dijital teknolojilerin yardımıyla bireyleri izleyen, kaydeden uygulamalar, pandeminin kontrol altına alınmasında en temel yöntemi oluşturmuştur. Devletin kısıtlayıcı tedbirlerine alışkın olan toplumlar gibi bunlara normalde imkân vermeyen toplumların da bu salgın sırasında beklenen fayda ve mücbir sebep temelinde ortak bir zeminde buluştukları görülmüştür. Aynı zamanda, etkinlik adına alınan kısıtlayıcı, gözetleyici önlemlerin özgürlük-güvenlik dengesi bağlamında tartışmaya yol açmakta olduğu da görülmektedir. Amerikalı yazar Robert Kaplan, yeni bir baskıcı devlet çağının açıldığını ileri sürerken, Amnesty International Başkanı Kenneth Roth, kamuoyları teyakuzda oldukları sürece devletin yetkilerinin kişisel özgürlük karşısında geri dönülmez şekilde genişlemesinin kaçınılmaz olmadığını savunmuştur. James Crabtree, baskın devlet döneminin geldiğini kabul etmekte ve bu modelin Batı'da değil Asya'dan örnekleneceği görüşünü ortaya koymaktadır (Crabtree, vd., 2020).

Rejimlerin niteliği tartışmaları sadece iç politika değil uluslararası politikada da etki doğuran ve kamplaşmalara da temel oluşturabilen bir özellik taşımaktadır. Örneğin, Batı kavramı kendisine ilişkin tanımlamasında liberal demokrasiyi ortak temellerden biri olarak kabul etmekte, kurallar temelli liberal uluslararası düzen söylemini benimsemekte, AB ve hatta NATO da demokratik değerlerinin esas olduğuna dair vurgu yapmaya özen göstermektedir.

Çevremizdeki Kırılma Artmaktadır

Kırılma Türkiye'nin çevresindeki belki de bir numaralı sorundur. Kırılmanın literatürde üzerinde uzlaşmış tek bir tanımı bulunmamaktadır. Toplumsal, ekonomik, siyasi kırılma farklı göstergelerle ölçülebilmektedir. Bu çerçevede, OECD'nin tanımına göre ulus devletlerin kırılma; fakirliğin azaltılması, kalkınma ve nüfusun güvenlik ve insan haklarının korunması için siyasi irade ve/veya kapasitelerinin olmamasıdır. Bunu kırılma veya değil gibi iki seçeneğe bir tartı yerine, farklı dereceleri olan bir kırılma yelpazesinde düşünmek gerekmektedir. Yani başarısız devlet olmaya kadar giden geniş bir yelpaze söz konusudur. Bu durum ülkemizi kuşatan farklı havzalarda bulunan çok sayıda ülke için de özellikle geçerlidir.

Doğrusu şu ki, çevremizde çok fazla hidrokarbon mevcuttur ve bu kaynakların çoğu kendisini iyi yönetemeyen devletlerin elindedir. Bölge ekonomileri ya hidrokarbon zenginliğine dayanmakta veya gelişmemektedir. Her halükarda, siyasi meşruiyet ve sosyal uyum gibi devletin temelini sağlamlaştıran unsurlar sorunludur. Bölge sadece kendisi için değil çevresi için de istikrarsızlık ve şiddet üretmektedir. Terör örgütleri bunun göz önündeki açık göstergesidir. Bölge dış müdahalelere yukarıdaki nedenlerden ötürü çok açık bir kapı bırak-

maktadır. Mutsuz, huzursuz, yön­süz, ülküsüz, lidersiz birkaç bölgenin hemen yanı başındayız. Başka bir vesileyle vurguladığımız gibi “Türkiye istikrarsız olduğu kadar stratejik de olan bir dizi havzanın keşiştiği bir coğrafyada yer almakta ve çoklu risklerin arasından yol almak zorunda kalmaktadır” (Akçapar, 2016). Bölgemizin önemli bir kısmı İslam İşbirliği Teşkilatı üyesidir. Çatışmaların ve kırılğanlıkların hepsi İİT ülkelerinde değildir. Yine de dünyadaki çatışmaların yüzde 60’ı da İİT coğrafyasında cereyan etmektedir (SESRIC, 2019). İslam dünyası bir iç savaş yaşamaktadır. Kırılğanlık Müslüman dünyayla sınırlı değildir. Geniş bölgemizde Moldova, Ukrayna, Gürcistan, Irak, Suriye, Filistin, Libya, Yemen ve Afganistan dahil fazla sayıda ülkenin kendi topraklarının tamamını üzerinde hâkimiyet sağlayamadıklarını görüyoruz.

Salgın sonrası döneme ilişkin olarak komşu olduğumuz havzalar dizisinde kırılğanlıkların devam edeceğini tahmin etmek zor değildir. COVID-19 küresel salgını da Libya, Suriye, Yemen, Gazze, Somali, Güney Sudan, Myanmar gibi çok sayıda yerlerinden edilmiş insanın bulunduğu, sağlık altyapılarının, gıda kaynaklarının yetersiz olduğu çatışma sahalarını daha da kırılğan hale getirmiştir. Körfez ülkelerindeki ekonomik daralma, bu ülkeleri vurmakla kalmamakta, buralarda çalışan milyonlarca göçmen işçinin dövizlerine muhtaç durumdaki alt-kıta ülkelerini ve Filipinler ile Endonezya’yı sarsmaktadır. Dünya Bankasına göre, düşük ve orta gelir seviyesindeki ülkelere her yıl akan işçi dövizlerinin 529 milyar ABD doları civarı olduğu düşünöldüğünde işin boyutu ortaya çıkmaktadır. Salgınla birlikte Ürdün, Mısır, Tunus, Fas gibi Ortadoğu ülkeleri de turizm başta olmak üzere hizmet sektörü gelirlerinden büyük ölçüde mahrum durumdadırlar. Çevremizdeki kırılğanlık İran gibi köklü bir devlette olduğu gibi Yunanistan gibi bir AB üyesinde de farklı nitelik ve ölçülerde mevcuttur. Irak yakın çevremizdeki en önemli ülkelerden ve Türkiye’nin de zamanında en büyük ekonomik ortaklarından biridir. Türkiye’nin Hint Okyanusu’na çıkışı bakımından da her zaman bir potansiyel yoldur. Buna karşın, mevcut durumu ürkütüebilmektedir.

Çevremizdeki sokak hareketleri salgın öncesi Ortadoğu’dan Fransa’ya kadar etki yaratmaktaydı. Ekonomilerin krize girmesi beklenen salgın sonrası ortamda bu istikrarsızlık ve hatta şiddet sarmallarının yakından takip edilmesi gerekmektedir. Yani doğal ulaşırma hatlarımız ve pazarlarımız tehdit altındadır. Boru hatlarımız ise enerji güvenliği adına nispeten güven vermektedir. Her halükarda ekonomik güvenlik milli güvenliktir. Ekonomik karşılığı olmayan bir jeopolitik tasavvurun sürdürülebilirliği yoktur. Marifet bu bağlantıları strateji ve siyasa düzeylerinde birleştirebilmek, sevk ve idare edebilmektir.

Çevremizdeki kırılğanlığın azalması ancak bölgede köklü bir düşünce ve hesap değişikliği ile mümkün olacaktır. Bölgesel mücadelelerin hiçbir zaman bölgesel kalmadığı bilinmektedir. Türkiye merkezli bir bölgesel istikrar ve refah rejimine herkesin ihtiyacı bulunmakta ancak bu olgu ne ülkemizde ne de bölgemizde tam anlamıyla incelenememektedir. Bu konuda yabancı kaynaklarla yetinmeyen, özgün yerli bilimsel çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Güç Mücadeleleri Yoğunlaşmakta ve Karmaşıklaşmaktadır

Büyük, orta ve küçük güçler arasındaki güç mücadeleleri hem küresel hem bölgesel zeminlerde, kimi vekâlet savaşlarını da içerecek şekilde devam etmektedir. Pandeminin bunları azaltacağına dair bir emare görülmediği gibi özellikle ABD ile Çin arasındaki mücadelenin artacağına dair emareler salgın vesilesiyle öne çıkmaktadır.

Bu yazıyı okuyan herkesin içerisine doğduğu bir küresel düzen içerisinde ilk kez ABD'nin lider rolüne soyunmadığı bir buhran yaşanmaktadır. ABD, en son 2008-2009 finans krizinde gösterdiği liderliği bu sefer üstlenemedi. Hâlbuki 2009'da ABD yine ağır bir yük altındaydı. Buna karşın, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan en büyük ekonomik buhran karşısında ABD öncülüğünde uluslararası finans kuruluşları, merkez bankaları krizden çıkışta bir iş birliği sergileyebilmişlerdi. Diğer bir ifadeyle, "sistem çalışmıştı" (Drezner, 2014). Küresel yönetişimin önemli aktörlerinden olan G-20, ABD'nin girişimiyle 2008 finans krizinde Maliye Bakanları arasındaki bir iletişim ağından çıkartılıp, yeni küresel dengelerin ağırlık merkezini oluşturan bir yönetim aracı haline dönüştürülmüştü. Ancak, ardından G20'nin aynı ölçüde etkin performans gösteremediğini, Türkiye'nin dönem başkanlığı sırasında ortaya koyduğu dinamizmi diğer çoğu başkanlığın tekrarlayamadığını belirtmek gerekir. Herhâlükârda, artık güç dağılımını yansıtmayan bir BM Güvenlik Konseyi veya G7 dâhil diğer formatlara nazaran, G20'nin potansiyelinin daha fazla olduğunu ve mevcut sistemin ölümünden sonra G20'ya benzer bir yapının bunların yerine sistemin ana unsurları arasında yer alacağını tahmin etmek mümkündür. ABD'nin COVID-19 salgınıyla mücadelede dünyaya liderlik etmek bir yana kendisi en fazla zarar görenlerden biri olması, Soğuk Savaş sonrasında yerleştiği "vazgeçilmez ulus" teorisine de darbe indirmiştir. 1998 yılında zamanın ABD Dışişleri Bakanı Albright, anılan kavramı NBC televizyonunda şu şekilde tanımlamıştı: "Güç kullanacaksak bunun nedeni bizim Amerika olmamızdır; biz vazgeçilmez ulusuz. Dik dururuz ve diğer ülkelerden daha uzak geleceği ve hepimiz için mevcut tehlikeyi görürüz." Zamanın ABD Başkanı Obama ise 28 Mayıs 2014 tarihinde West Point Askeri Akademisi'nin mezuniyet töreni konuşmasında bu yaklaşımı şu sözlerle teyit etmiştir: "Filipinleri kasırga vurduğunda veya Nijerya'da okullu kızlar kaçırıldığında veya Ukrayna'da bir binayı maskeli adamlar işgal ettiğinde dünya yardım için Amerika'ya döner. Bu nedenle ABD vazgeçilmez ulustur ve öyle kalacaktır." Bu şekilde yerleşen ABD düşünce ve söylemi salgın sırasındaki ABD yaklaşımıyla taban tabana zıttır.

Mevcut uluslararası düzenin merkezi unsuru ABD, kendi kurduğu sistem hakkında tereddütler yaşamaktadır. ABD içindeki bu tartışma salgın sonrası uluslararası politikanın tonunu belirleyecek temel değişkenlerden ve dolayısıyla belirsizlik unsurlarından birini oluşturmaktadır. ABD odaklı mevcut uluslararası sistem "kurallar temelli liberal düzen" adıyla anılmakta ve temelinde bir dizi tamamlayıcı unsurdan oluşmaktadır. Merkezlerine ABD'nin ev sahipliği yaptığı BM, Dünya Bankası, IMF gibi çok taraflı kuruluşlar ve ABD donanmasının denetlediği açık denizlerdeki seyrüsefer güvenliği ve yine ABD'nin yerleştiği bir serbest ticaret rejimi ve büyük ölçüde ABD doları zemininde oluşan finansal mimari, uluslararası sistemin özünü oluşturmaktadır. Bunlara

yine ABD'nin her bölgeye müdahale etme kapasitesi sağlayan askeri yetenekleri, kurduğu ittifakları ve sağladığı güvenlik garantilerini de eklemek lazımdır. 70 civarında ülkede yaklaşık 800 üs ve tesise yılda 200 milyar dolayında harcama yapıldığı yazılmaktadır (Vine, 2015). Bu konuşlanma görüleceği gibi ABD'yi merkezi konuma oturtmakta ancak aynı zamanda da önemli bir mali yük bindirmektedir. Bu yük ABD merkez bankasının dolar basması sayesinde karşılanabilse de sonuçta 24 trilyon dolar civarında ağır bir kamu borcu ortaya çıkmaktadır. 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrası dönemdeki “terörle savaş” gündemi bu tartışmayı geciktirmiş ancak sorgulama devam etmiştir. Sonuçta bu sistem, ABD'ye de Çin'e de yararlıdır. Fakat mevcut algıya göre Çin'e daha fazla yararlı görünmektedir.

Esasen, dış politika konusunda deneyimli ve yakından ilgili son başkan Soğuk Savaş'ın bitimine nezaret eden ve 1990-91 Irak savaşıyla ABD'nin tek kutup olarak kalmasını temin eden George Herbert Walker Bush'tur. Bush ikinci tur için aday olduğunda ABD halkı ekonomik durgunluk döneminde dış politika uzmanı bir başkan yerine ekonomiye ağırlık vereceğini söyleyen Bill Clinton'u seçmiştir. Bununla birlikte Clinton, dış politikada cesur adımlar atmak zorunda kalmıştır. Ardından seçilen George W. Bush da ABD'ye dış politikada yine daha geri bir çizgiyi vadedmiş, lakin 11 Eylül 2001 terör saldırılarının ertesinde tam aksi yöne savrulurken ABD'yi etkileri bugüne kadar sürecek olan bir hataya sokmuştur. Afganistan ve özellikle Irak'taki başarısızlık, ABD hakkında artmakta olan dünyanın polisliği rolüne ilişkin tereddütleri arttırmış, Obama seçim kampanyasında buralardaki savaşları bitirmeyi vadedmiş, ancak başaramamıştır. Trump kararlı şekilde uluslararası kuruluşlar ve müttefik ülkeler ile ilişkilerin ABD lehine yeniden tanzimini sağlamak, Çin ve İran'ı ise doğrudan bir hasım olarak konumlandırmak stratejisini izlemeye başlamıştır. Trump'ın Ortadoğu'daki savaşlardan çekilme hedefini de izlediği ancak bunda istediği hızda ilerleyemediği görülmektedir. ABD kendi içinde farklı stratejileri savunan kesimler arasında bir yol bulmaya çalışmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Başkan Trump'ın, salgın öncesinde ticaret savaşlarıyla başlayarak, salgın sırasında perçinlenen temel bir politika kulvarının doğumuna nezaret ettiğini söylemek mümkündür. Bu doğrultuda Trump dönemi, Başkan'ın kendisine özgü üslubu dışında, bir anomali değil bir kırılma noktası olabilecektir. Buna göre ABD, Çin ile arasında yeni bir denge ve ilişki düzeni geliştirmeye çalışacaktır. Bu süreç salgın sonrası temel uluslararası dinamiklerinden biri olarak belirginleşmiştir.

Öte yandan, Morgan Stanley finans kuruluşunun önemli isimlerinden Ruchir Sharma aslen literatürde daha az rastlanan farklı bir perspektif sunmaktadır. Sharma, hesapların ABD'nin gerilemesi üzerine kurulduğunu, buna karşın ABD'nin dönemsel olarak zemin kaybedip, sonra yeniden ve daha da güçlü şekilde dönme döngüsünde olan bir devlet olduğunu kaydetmekte ve son on yılda ABD'nin nispeten genç nüfusu, göçmenlere açık kapısı, Silikon Vadisi'ne akan yatırımlar sayesinde bir finans imparatorluğu olarak konumunu pekiştirdiğine dikkat çekmektedir. Borç stoku gibi ciddi yapısal sorunlar yaşayan sadece ABD değil aynı zamanda rakibi Çin ekonomisidir. ABD bugüne kadar 12 durgunluk yönetmiş, buna kıyasla kırk yıldır büyüyen

Çin bu dönemde herhangi bir durgunluk tecrübesi edinmemiştir. ABD'nin mevcut büyüme hızını koruması ancak Çin'in sadece bir puan yavaşlaması bile iki ekonominin nominal olarak eşitlenmesini yıllarca ileri atabilecektir. Bu gibi veriler ABD'nin düşme çıkma döngüsü içerisinde mevcut konumunu koruyacağını söylemektedir (Sharma, 2020). Sharma, ABD'nin 1950'lerin sonunda ve 1970'lerde SSCB'ne, 1980'lerde ise Japonya'ya geçilme kaygısıyla yoğrulduğunu, sonuçta göçle beslenen genç nüfus, yüksek verimlilik ikilisinin bu öngörülerini haksız çıkardığını da hatırlatmaktadır. ABD'nin daha uzun süre uluslararası politikaların göbeğinde, kendi tayin edeceği kapsam ve derinlikte yer alacağına her halükarda şüphe yoktur.

Bu durum ABD'nin amaç ve yöntemlerine dair kafa karışıklığı ile birleştiğinde özellikle Türkiye'nin çevresinde soruna dönüşmektedir. Walt'a göre, ABD dış politika çevreleri farklı perspektiflere kapalı ve savundukları politikaların doğurduğu sonuçlardan kendilerini korumuş bir elit konumundadır (Walt, 2018). Bu grup ve aslında ABD kurumları bir fikir ve zamana uyum krizi yaşamaktadırlar. Zaten Savunma Bakanlığı'nın etkisinin aşırı büyümesi dış politikada dengesizliğe ve sorunlara yol açmaktadır (Brooks, 2016). Her şeyin Trump Başkanlığı ile bozulduğu gibi bir algı şimdilik ciddi bir yüzleşmeyi engellemektedir. ABD içerisindeki tartışmaların 2020 seçim sonucunda bağımsız olarak devam edeceği, yeni bir çerçeve strateji arayışının da buna paralel süreceği, bunun pandemi öncesinde olduğu gibi salgın sonrasında da uluslararası politikada her bölgede ve her küresel konuda temel bir belirsizlik kaynağı oluşturacağı görülmektedir. ABD'nin ittifaklar sisteminin dayanıklılığı ve dönüşümü küresel politika ve Türkiye'nin seçenekleri üzerinde belirleyici etkiler yaratabilecektir (Buhari-Gülmez, 2020). Küresel salgın sonrasında Türkiye dâhil diğer aktörlerin bu değişkenlik ve belirsizlik ortamında kendi menfaatlerini korumak için dinamik bir analiz ve hareket alışkanlığı geliştirecek yol almaları gerekeceğini söylemek mümkündür.

ABD yanında üç büyük oyuncuya daha bakmakta yarar vardır. Bunlar AB, Rusya ve tabiatıyla Çin'dir. Liste güncel gelişmeler ve gelecek projeksiyonları çerçevesinde uzatılabilir. Örneğin Hindistan'ın bunların arasına girmesi doğal olmakla birlikte güç ve enerjisini iç politikasında attığı adımlar ve dış politikada ise tek ülkeyle gereksiz husumete odaklanmasıyla henüz potansiyelinin gerisinde seyretmektedir.

Salgın AB'yi kurulduğu tarihten bu yana en ciddi sınamalarla boğuştuğu bir dönemde vurmuştur. ABD yakalayıp geçinceye kadar da en fazla ölümü İtalya, İspanya ve Fransa gibi AB'nin ve esasen gelişmiş dünyanın en önlerindeki ülkeler yaşamıştır. Salgın baş gösterdiğinde Birleşik Krallık, AB'den çıkışta nihai aşamaya ulaşmıştı. Birçok AB ülkesinde siyasi merkez zayıflamış ve göçmen, yabancı karşıtı aşırı sağ partiler ivme yakalamıştı. AB ortak değerlerinin bazı üye ülkelerde ciddi şekilde aşındığı, Avrupa demokrasisi sözünün bir marka olmaktan çıkmakta olduğu söylenebiliyordu. Rusya olmasa da bu kez Çin, AB ülkeleri içerisinde önemli bir ekonomik nüfuz imkânı elde etmekteydi. ABD ile ittifak AB ülkelerini ticaret savaşlarında hedef haline gelmekten korumuyordu.

Dış politikada AB diye bir güç odağı yoktu, yeni seçilen Komisyon, AB'nin güç lisanını öğrenmesi gerektiğini savunuyor ancak bunu nasıl gerçekleştireceğini bilemiyordu. Libya örneğinde olduğu gibi çevresindeki yangınlara bazı AB ülkeleri körükle giderek, birbirleriyle de mücadeleye tutuşuyor, Suriye'de PKK terör örgütünün Suriye uzantısı PYD/YPG ile ABD'nin himayesinde ve yine ABD gibi bölgede tutunma saikiyle ilişki kuruyor, ancak Türkiye-ABD-Rusya üçgenindeki diplomaside masa dışında kalıyordu. AB ancak Türkiye söz konusu olduğunda ortak bir söylem geliştirebiliyorsa da bunlar Ankara nezdinde etki yaratmıyordu. Başkan Trump'ın NATO'yu eleştiren söylemi bugüne kadar İngiltere ve Türkiye'nin de iki kanattan verdiği etkin destekle ABD koruması altında yeşeren AB refah alanının devamında mezkûr mutluluk formülünün aynen geçerli olmayacağını düşündürmekteydi. Ortaya çıkan stratejik otonomi söylemi ise bunun mali külfetinin kaldırılamayacağını aşikâr olduğu bir ortamda arkası getirilemeyecek bir heves olarak duruyordu. Pandemi sırasındaki zafiyetler ve dayanışma eksikliği, ortak kurumların etkisizliği bu menfi tabloyu pekiştirmiştir. Salgın sonrasında AB'yi zor bir gündemin beklediği ortadadır. İngiltere'nin ABD ile yakınlaşmasının parametrelerini lehine belirleyip belirleyemeyeceği, AB ve ABD ile nasıl bir ticaret anlaşması imzalanacağı soruları henüz yanıtsız durumdadır. AB içindeki itici güç olan Fransa-Almanya işbirliğinin yeniden tesisi konusunda çalışmalar olacaktır. Almanya'nın liderlik değişimi döneminde ekonomisinin dönüşümü için zor kararlar alması gerekmektedir. Şimdiden Asya'dan yetişmiş işgücü avına çıkmış durumda olmasına karşın, sosyolojisinin bu demografik uyuma nasıl tepki vereceği belirsizdir. Fransa jeopolitik bir aktör olma rüyaları görmeye yeniden başlamış olup, bunun AB içinde de sorun yaratması muhtemeldir. Ancak ABD gibi AB de geçmişlerinde zorlukların tavında dövülerek direnç kazanmış bir topluluktur. Avrupa Birleşik Devletlerini kurma hedefi öngörülebilir geleceğe kadar ertelenmiştir. Buna karşın AB, ABD ve Çin ile birlikte dünyanın üç ekonomik merkezinden biridir. Çin, Hindistan ve ASEAN bölgesi ile kıtasal bağlantı halinde olması AB'nin dünyanın zirvesindeki güç odaklarından biri olarak kalmasını mümkün kılmaktadır. Böyle bir potansiyel içerisinde olmak yerine ne kendi başına bocalamak isteyecek ne de kendi başına bir kutup olabileceğini düşünecektir. Kaldı ki AB'nin dağılması ve hatta zayıflaması kan ve demirle yoğrulmuş ortaklıklarına değil ayrılıklarına vurgu yapma alışkanlığındaki birçok milletin sıkıştığı dar bir coğrafi alandaki mücadeleleri yeniden hortlatabilecektir. Yani salgın sonrası dönemde AB, belirli dersler çıkarılmış, belirli düzenlemeler yapmış, sorunları devam eden ancak temel bir menfaat çatışması belirmediği sürece üyelerinin yine birlikte kalmaya çalışacakları dev bir ekonomik-siyasi alan olarak kalacaktır. Bu durumda Türkiye'nin pandemi sonrasında AB ile başta ekonomik ve ticari ilişkilerini geliştirmek yönünde bir jeostrateji izlemesi normal karşılanmalıdır. Zaten değer zincirlerindeki bölgeselleşme eğilimi, AB'yi gerek fırsatlar gerekse risk ve rekabet noktalarında Türkiye bakımından daha da önemli kılmaktadır. AB içerisinde yaşayan Türk nüfus her hâlükârda yollarımızın kesişme noktalarında vazgeçilmez bir unsur olarak konumlanmıştır. AB'nin dışında olmamız ise en azından Yunanistan'ın iflah olmayan, başkalarının gücünü kullanarak siyaset yapma siyasi kültürünün ve diğer bazı güç oyunlarının can sıkıcı etkisine maruz bırakılmaktadır.

Ekonomisini çeşitlendiremeyen, esas itibarıyla bir enerji devi olan Rusya, her hâlükârda güçlü bir jeopolitik aktör olarak ciddiye alınmalıdır. Nükleer silahları ve BM Güvenlik Konseyi daimi üyeliği Rusya'ya küresel aktör olma imkânı tanımakta ancak ekonomisi bu konuda sınırlayıcı olmaktadır. Rusya günümüzün yüksek katma değerini doğuran örneğin siber teknolojilere sahip bulunmakta ama bunlardan ticari kapasite üretecek ekonomik yapıya sahip bulunmamaktadır. Bu manada Soğuk Savaş sırasında sahip olduğu zafiyetler bu kez Rusya Federasyonu'nda devam etmektedir. ABD'de Rusya karşılığı on yılların kalıntısı olarak derin ve güçlüdür. 2016 Başkanlık seçimlerinde Rusya'nın dijital imkânlarla seçime müdahil olduğu ve hatta sonucu etkilediği iddiaları, öncesinde Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna'daki askeri müdahaleleri de bu çerçevede Rusya kaynaklı tehdit algılamasını yeniden güçlendirmiştir. Başta Baltık ülkeleri ve Polonya olmak üzere doğu Avrupa'nın NATO üyesi ülkeleri de bu tehdit algılamasını canlı tutmaktadırlar. Rusya, Çin bakımından kritik önemde bir ortaktır. Soğuk Savaş'ın sonucunu etkileyen manevralardan birinin Nixon-Kissinger ikilisinin Çin'i SSCB'den ayırmak olduğu hatırlanmalıdır. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'nin (KYG) kara yani "kuşak" kısmı, Rusya'nın denetiminde olmasa dahi baskısı altındadır. Rusya'nın Çin ile adı konulmamış ittifakını bozmanın ABD bakımından diplomatik bir hedef olacağını varsaymak lazımdır. Daha fazla ABD'nin daha az Rusya anlamına geldiği bir coğrafyada iki ülke arasındaki ilişkilerin seyri her aktör bakımından ilgi konusudur. Son tahlilde NATO, Rusya'ya karşı iki kulvarlı bir strateji benimsemiş ve böylece farklı görüşleri bir potada birleştirebilmiştir. Bu stratejinin ve altındaki karşıtlık ve rekabetin uzun soluklu olduğunu, öte yandan ABD ve Rusya arasında mücadele kadar potansiyel uzlaşma noktalarının da var olduğunu, her ikisinin de Türkiye'nin yakın çevresinde önemli sonuçlar doğurabileceğini görmek gerekmektedir.

ABD'den başladığımız analizi, AB, Rusya ile devam ettirdikten sonra nihayet Çin'e özel vurgu yapmak gerekecektir. Çin nükleer, uzay ve siber alanda güç sahibi bir devlet olup, ABD ile doğrudan bir savaş ihtimali öngörülebilir gelecekte çok düşüktür. Buna karşın, uzun vadeli ve silah kullanımı dışında hemen her enstrümanın kullanıldığı bir yıpratma mücadelesine gireceğinin sinyalleri açıktır. 2013 yılında Başkan Xi Jinping tarafından açıklanan Kuşak ve Yol Girişimi 137 ülkeyi kapsayan, Çin'in 1 trilyon ABD doları yatırmayı vadettiği, toplamda tüm kaynaklardan 8 trilyon ABD doları kalkınma yatırıma sahne olması ümit edilen, önümüzdeki on yılların ekonomik büyümesinin odağında yer alacağı öne sürülen, bir deniz ve karasal bağlantı ile limanlar dâhil altyapılar ağı projesidir. 2017 yılında Çin Komünist Partisi'nin tüzüğüne de dâhil edilmiş ve Çin'in dış politikasının kalıcı bir unsuru haline gelmiştir. Çin'i kalkınma yörüngesine oturtan önceki başkan Deng Xiaoping tarafından geliştirilen "gücünü gizle, zamanını kolla" stratejisi artık bitmiş, Çin jeopolitik bir oyuncu olarak sahneye çıkmıştır. Karşı dinamikler de devrede olup, Çin'i denizden çevreleyecek bir dost limanlar ağı ABD öncülüğünde belirlemektedir. Dünyanın ekonomisi, jeopolitik fay hattı gibi hızla Çin ve Doğu Asya'ya doğru kaymaktadır. Buna karşın, dünyanın en büyük üç ekonomisinden ikisini birbirine bağlayan Türk dünyasının da bulunduğu ara bölgenin fay hattında ol-

duğunu görmek gerekmektedir. Nitekim, Çin'in ihtiyaç duyduğu hidrokarbon kaynakları da bu ara bölgededir.

KYG hakkında abartılı şekilde başarı ve başarısızlık senaryoları yazılmaktadır. Ancak önemli olan husus, içinde bulunduğumuz dönemde bu azim düzeyinde başka bir projenin mevcut olmamasıdır. ABD ve AB ile Japonya dâhil ortakları çeşitli fikirlerle ortaya çıksalar da henüz aynı etkiyi yaratamamakta ve aralarında bir ortaklık henüz kurulamamaktadır. Buna karşın, bölge ülkelerinin Çin karşısında ağır şekilde borçlanarak egemenliklerini risk altına sokmaya karşı bir çaba içerisinde oldukları, aynı zamanda Çin halkının da yurtdışı yatırımlara büyük paralar harcanmasına karşı direnç geliştirebileceğine dikkat çeken yorumlar vardır (Gordon, Tong, & Anderson, 2020). Okyanuslara doğrudan çıkışı olmayan Türkiye'nin kendi jeopolitiği bakımından KYG'nin sağlama vaadinde bulunduğu karasal bağlantının değeri vardır.

ABD, Çin karşısında göreceli gerilemesini, Çin de ilerleyişine ABD'nin set çekme çabasını artık bir tehdit olarak görmektedir. ABD öncelikle Çin'i Çin yapan hususlara ilişkin tespiti neyse onu hedefleyecektir. Çin, ABD'nin üretim merkezi olarak büyümüş, ABD donanmasının uluslararası sulardaki tüm ticareti güvenlik garantisi altına alması sayesinde serpilmiştir. ABD tasarımı, teknoloji, markalı ürünlerin ucuz Çin fabrikalarında üretilerek bu güvenli ulaşım hatlarından dünya pazarlarına dağılması bu mucizenin temelindedir. Buna karşın 5G, yapay zekâ noktalarında da görüldüğü gibi Çin artık kendi teknolojisini üretir, ihracata bağımlılığı azalır hale gelmiştir. Küresel tedarik zincirlerinin Çin odaklı olmaktan çıkması için çaba gösterileceğini görebiliyoruz. Öte yandan, 1,5 milyar insanı bir arada uyum halinde tutmak kolay değildir. Stanford Üniversitesi profesörü Rowan 1996 yılındaki bir yazısında, Çin'in 2015 yılında bir demokrasi olacağını savunuyordu. Çünkü teori gelişen orta sınıfın özgürlükler isteyeceği ve Komünist Partisi ile yetinmeyeceğini söylüyordu. Bu teori şimdilik düşüncede kalmıştır.

Büyük güçler, rekabetlerinde yerel ortaklar kullanma eğilimindedir. Orta ve küçük güçler, hatta silahlı gruplar, teröristler, jeopolitik boşluklarda alan bulmakta ve çoğunlukla büyük güçlerle kurdukları ittifaklardan destek alarak vekâlet savaş ve mücadelelerini yürütmektedirler. Bu husus yüzyıldır dengesini bulamamış olan Ortadoğu bölgesi ve Arap dünyasında da geçerlidir. Özellikle yönetim elitleri ülkelerinin sorunlarını çözmeye çalışmak yerine kazanacakları hiçbir şey olmamasına rağmen jeopolitik oyunlar oynamaya çalışmaktadırlar. Bu bahis de konuyu dönüp dolaşp yine çevremizdeki kırılganlıklara getirmektedir.

Her hâlükârda, ABD-AB-Rusya-Çin arasındaki mücadelelerin özellikle Ortadoğu, Doğu Akdeniz, Kafkaslar ve Orta Asya bölgelerinde Türkiye'ye ve Türk dünyasına kaçınılmaz yansımaları olacaktır. Küresel yönetişimin geleceği de bu mücadelelerin sonucunda belirlenecektir. Örneğin, nükleer silahsızlanma anlaşmalarının ABD ile Rusya arasında yapılmasının yetmeyeceği ve bir şekilde Çin ve diğer nükleer silah sahibi ülkeleri içermesi konusunun, Avrupa güvenlik sisteminin yeniden tesis edilmesinin bu mücadelelerden etkilenmemesi mümkün değildir.

Sonuç

Bu makalenin amacı küresel salgın sonrasında hangi dinamiklerin hız kazanmış olabileceğine dair özet bir tahlil sunmaktır. Bu çerçevede, küreselleşme olgusunun devam etmekle birlikte tedarik zincirlerinin bölgesel ve yerelleştirilmesi için çabaların devam edeceği; iletişimden çalışma düzenine, askeri yeteneklerden ekonomik artı değere kadar yaşamın her alanında dijital dönüşüme, büyük veri ve yapay zeka kullanımına dönüşümün hız kazanacağı, buna uyamayanların zafiyete düşecekleri; siyasette popülizme karşı tepkinin büyümekte olduğu ve deneyimli uzman bürokrasi, etkin yönetim sergileyen siyasi kadrolara dünyada tevecühün artabileceği; çevremizde kendisini etkin şekilde yönetemeyen ülkelerin ekonomiden güvenliğe kadar geniş bir yelpazede göç yükü dahil sorunlar çıkarmaya artarak devam edeceği; başta ABD-Çin-Rusya olmak üzere büyük güç mücadelelerinin kırılğan olan çevremiz dahil dünya sathında artacağı, bölgemizde de bu mücadelelerin doğrudan etkisinin hissedileceği temel eğilimler olarak teşhis edilmiştir. ABD çerçeve stratejisinin ne yöne evrileceği sorusunun ise kısa zamanda netleşmeyeceği ancak kararlı davrandığı durumlarda dengeleri kendi lehine çevirme kapasitesi olan aktör konumunu uzun süre koruyacağı varsayımı öne sürülmüştür. Terör örgütlerinin bu tabloda nasıl etkileneceği, kurumların ne yöne evrileceği gibi önemli mülahazalar ise kapsam dışında kalmıştır.

Her durum muhakemesinin tabiatıyla siyasa üzerinde etkisi olacaktır. Ülkemizin yukarıdaki tablo karşısında hangi siyasaları izlemesinin doğru olacağına dair telkinde bulunmak bu makalenin maksadını aşacaktır. Şu gerçektir ki 9 Ocak 2017'da Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu tarafından açıklanan Girişimci ve İnsani dış politika konsepti, yukarıda özetlenen akışkan tabloda Türkiye'ye, Yurtta Barış, Dünyada Barış ilkesiyle bölgesindeki tehditleri farklı güç unsurlarıyla bertaraf etmek ve kırılğanlık koşullarını da sahada ve masada adımlarla onarmak amacıyla gerekli manevra kabiliyetini ve ileri konumlanma anlayışını kazandırmıştır. Aynı yıl Sayın Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kürsüsünde sözkonusu konseptte şu sözlerle şekil vermiştir: “Dünya barışı için yeni bir bakış açısının geliştirilmesine ihtiyaç var. Hiçbir kriz ve tehdit kendi haline bırakılarak çözülemez. Daha güvenli ve müreffeh bir dünya için hepimizin elini taşın altına koyması gerekiyor. Türkiye, işte bu anlayışla, girişimci ve insani bir dış politika yürütüyor.”

Yukarıdaki tablonun sınamalarla birlikte, ülkemiz vasıflarındaki bir devlet bakımından fırsatları da içerdiği, köklü bir demokrasi olarak değerler sistemi belli olan Türkiye'nin seçeneklerinin “menfaat” ve “sürdürülebilirlik” ölçütünden ince tartılması gerekeceği, herhalükarda durağan değil girişimci bir anlayışla dış politikaların tanımlanması ve yürütülmesine ihtiyaç duyulacağı söylenebilecektir. Bu açıdan bakıldığında bu makalede kesin kanaatler, tahmin ve öngörüler değil bir araştırma gündemi sunulmuş olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Acemoğlu, D., & Robinson, J. A. (2019). *The Narrow Corridor: States, Societies and the Fate of Liberty*. New York: Penguin.
- Akçapar, B. (2019). An Enterprising and Humanitarian Foreign Policy. B. B. ed. içinde, *The Road Ahead: The 21st Century World Order in the Eyes of Policy Planners* (s. 19-52). Brasília: FUNAG.
- Akçapar, B. (2016). Geopolitical challenges in the Middle East and Eurasia: Turkey's Role. Speech at Indian National Defence College: Erişim: <http://yenidelhi.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowSpeech/8972> (ET: 20.05.2020)
- Akçapar, B. (2009). *The Mutual Existence of Nascent and Senescent World Orders*. Portland: Portland State University.
- Allison, G. (2020). The New Spheres of Influence: Sharing the Globe with Other Great Powers. Foreign Affairs. Erişim: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-02-10/new-spheres-influence> (ET: 01.06.2020)
- Baylis, J., Smith, S., & Owens, P. (2011). *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. New York: Oxford University Press.
- Beckley, M. (2018). The Power of Nations: Measuring What Matters. *International Security*, 43(2), 7-44. DOI: 10.1162/isec_a_00328
- Brooks, R. (2016). *How Everything Became War and the Military Became Everything: Tales from the Pentagon*. New York: Simon & Schuster.
- Buhari-Gülmez, D. (2020). The resilience of the US-Turkey alliance: divergent threat perceptions and worldviews. *Contemporary Politics*. DOI:10.1080/13569775.2020.1777038
- CFR. (2020). Cyber Operations Tracker. Erişim: <https://www.cfr.org/interactive/cyber-operations> (ET: 20.05.2020)
- Crabtree, J., Kaplan, R., & vd. (2020). How the Coronavirus Pandemic Will Permanently Expand Government Powers. *Foreign Policy*. Erişim: <https://foreignpolicy.com/2020/05/16/future-government-powers-coronavirus-pandemic/> (ET: 01.06.2020)
- Drezner, D. W. (2014). *The System Worked: How the World Stopped Another Great Depression*. New York, NY: Oxford University Press.
- Ediger, V. Ş., Devlen, B., & McDonald, D. B. (2012). Levant'ta Büyük Oyun: Doğu Akdeniz'in Enerji Jeopolitiği. *Uluslararası İlişkiler*, 73-92.
- Elmi, A. A., & Hersi, A. M. (2020). Post Covid-10 Africa Outlook. *Future of the Global System in the Post-Covid-19 Era*. Ankara: Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Politics.
- Gordon, D. F., Tong, H., & Anderson, T. (2020). *Beyond the Myths: Towards a Realistic Assessment of China's Belt and Road Initiative*. IISS.
- Guterres, A. (2020). A Time to Save the Sick and Rescue the Planet. *New York Times*. Erişim: <https://www.nytimes.com/2020/04/28/opinion/coronavirus-climate-antonio-guterres.html> (ET: 20.05.2020)
- Haass, R. (2020). The Pandemic Will Accelerate History Rather Than Reshape It. *Foreign Affairs*. Erişim: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-04-07/pandemic-will-accelerate-history-rather-reshape-it> (ET: 20.05.2020)
- Harari, Y. N. (2018). Why Technology Favors Tyranny. *The Atlantic*. Erişim: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2018/10/youval-noah-harari-technology-tyranny/568330/> (ET: 20.05.2020)
- Holsti, K. J. (1998). *The Problem of Change in International Relations Theory*. Institute of International Relations, The University of British Columbia Working Paper, No.26.
- Hosoya, Y. (2020). The Post-Covid-19 World Order and Japan's Foreign Policy: The Emerging "Three Worlds". *Future of the Global System in the Post-Covid-19 Era*. Ankara: Stratejik Araştırmalar Merkezi.

- Ikenberry, J. G. (2001). *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order After*. New Jersey: Princeton University Press.
- Kissinger, H. A. (2016). *Dünya Düzeni*. İstanbul: Boyner Yayınları.
- Kissinger, H. A. (2020). The Coronavirus Pandemic Will Forever Alter the World Order. *Wall Street Journal*. Erişim: <https://www.wsj.com/articles/the-coronavirus-pandemic-will-forever-alter-the-world-order-11585953005> (ET: 20.05.2020)
- Kleinfeld, R. (2020). Do Authoritarian or Democratic Countries Handle Pandemics Better? Carnegie Endowment for International Peace. Erişim: <https://carnegieendowment.org/2020/03/31/do-authoritarian-or-democratic-countries-handle-pandemics-better-pub-81404> (ET: 20.05.2020)
- Kortunov, A. (2020). Covid-19 and the Russian Foreign Policy. *Future of the Global System in the Post-Covid-19 Era*. Ankara: Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Lenke, D. (2002). *Regions of War and Peace*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mohan, C. R. (2020). Towards Competitive Multilateralism. *Future of the Global System in the Post-Covid-19 Era*. Ankara: Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Nye, J. S. (2020). No, the Coronavirus Will Not Change the Global Order. *Foreign Policy*. Erişim: <https://foreignpolicy.com/2020/04/16/coronavirus-pandemic-china-united-states-power-competition/> (ET: 20.05.2020)
- Organski, A. F. (1968). *World Politics*. New York: Alfred Knopf.
- Piketty, T. (2018). Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital. İstanbul: İş Bankası.
- Rodrik, D. (2020). *Will COVID-19 Remake the World?* Project Syndicate: Erişim: <https://www.project-syndicate.org/commentary/will-covid19-remake-the-world-by-dani-rodrik-2020-04> (ET: 20.05.2020)
- SESRIC. (2019). *Achieving Peace and Security in a World of Turmoil: An Arduous Challenge for the OIC*. OIC SESRIC.
- Sharma, R. (2020). The Comeback Nation. *Foreign Affairs*, 70-81. Erişim: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-03-31/comeback-nation> (ET: 25.05.2020)
- Smith, B., & Browne, C. A. (2019). *Tools and Weapons: The Promise and The Peril of the Digital Age*. London: Hodder & Stoughton.
- Tocci, N. (2020). Europe's Global Role Post Covid-19. *Future of the Global System in the Post-Covid-19 Era*. Ankara: Stratejik Araştırmalar Merkezi, TC Dışişleri Bakanlığı.
- Vine, D. (2015). *Base Nation: How U.S. Military Bases Abroad Harm America and the World*. New York: Metropolitan.
- Walt, S. (2018). *The Hell of Good Intentions: American Foreign Policy Elite and the Decline of U.S. Primacy*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Wang, Y. (2020). Future of the Global System in the Post-Covid-19 Era. *Future of the Global System in the Post-Covid-19 Era*. Ankara: Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Yeşilada, B. A., & Tanrıku, O. G. (2016). Regional Power Transition and the Future of Turkey. *Uluslararası İlişkiler*, 13(52), 23-46.